

INTERVIU

GRAHAM PRIEST: “A nu cunoaște istoria filosofiei este ca și cum n-ai ieși niciodată din țara ta”

Graham Priest este profesor de filosofie la Universitatea din Melbourne (Australia) și la Universitatea St. Andrews (Scoția), iar în toamna lui 2009 va prelua o nouă poziție academică, la City University of New York. El este cunoscut în spațiul filosofic anglo-saxon ca susținător al dialetheismului și al logicilor paraconsistente. Graham Priest a vizitat de două ori până acum România, prima dată cu ocazia lansării ediției românești a lucrării sale de referință, *Dincolo de limitele gândirii*, iar a doua oară, în noiembrie 2008, pentru a participa la simpozionul omagial “100 de ani de la nașterea lui Quine”, organizat de Facultatea de Filosofie a Universității din București.

Revista de Filosofie Analitică: Care erau motivațiile și scopurile dumneavoastră atunci când ați început să studiați filosofie?

Graham Priest: Cazul meu e mai puțin obișnuit, pentru că am început prin a studia matematică la Cambridge. Și doctoratul mi l-am făcut în matematică, la London School of Economics, mai exact în logică matematică. Atunci când am terminat doctoratul, eram deja convins că filosofia e mai interesantă decât matematica. Am avut norocul să-mi fie oferit un post ca profesor de filosofie. Atunci când am început, știam practic foarte puțină filosofie. Ce scopuri aveam? Niciunul bine definit. Vroiam doar să urc pe scară, cum s-ar zice. Nu aveam niciun scop filosofic particular.

Revista de Filosofie Analitică: V-ați schimbat perspectiva asupra scopurilor și metodelor filosofiei de-a lungul anilor?

Graham Priest: Nu lucrasem prea mult în filosofie atunci când am început să scriu articole, iar activitatea asta m-a ținut destul de ocupat în ultimii 30 de ani. Am încercat să-

mi construiesc o teorie. Și cum oamenii au crezut că e o teorie nebunească, am petrecut mult timp de atunci încoace încercând să o apăr.

Știam atât de puțină filosofie când am început, încât a trebuit să suplinesc aceste lipsuri învățând. În anii care au trecut, pot să spun că am învățat destul de multă filosofie, în primul rând ținând cursuri. Cu cât înveți mai multe, cu atât se leagă mai multe lucruri, iar asta exercită asupra ta o puternică fascinație intelectuală.

Revista de Filosofie Analitică: Așadar, ați intrat în filosofie pe ușa logicii matematice.

Graham Priest: Aceasta a fost intrarea mea naturală în filosofie, fiind matematician. Așa că în primii ani de filosofie m-am ocupat în primul rând de logică. Însă la început nu am predat logică, ci filosofia științei, la Universitatea St. Andrews, din Scoția. Nu știu de ce m-au angajat pe postul acela, eu însumi nu m-aș fi considerat competent pentru așa ceva (râde). Dar ei au considerat că sunt competent, și le sunt recunoscător. De-a lungul anilor am predat o sumedenie de cursuri, pe diferite teme, pentru că, atunci când lucrezi într-un departament mic, tot timpul e nevoie să acoperi și cursuri care nu țin chiar de specializarea ta. Cred că am predat aproape tot ce se putea preda: filosofia limbajului, filosofie politică, chiar și feminism... Iar în ultimii zece ani, m-am ocupat din ce în ce mai mult cu studiul filosofiei asiatice.

Revista de Filosofie Analitică: Când v-ați mutat în Australia?

Graham Priest: În 1976. Doctoratul mi l-am terminat în 1974, după care am primit acel post temporar la St. Andrews. În anii aceia, am candidat pentru foarte multe posturi în Marea Britanie, dar nu am fost acceptat nicăieri. Iar primul post permanent care mi s-a oferit a fost în Australia, la University of Western Australia din Perth. Așa că m-am mutat acolo. Mă gândeam că o să petrec vreo câțiva ani în Australia, după care mă voi întoarce în Marea Britanie. Și chiar am candidat pentru niște posturi din Anglia în timp ce eram acolo, dar nu am obținut niciunul. Astfel că, după 4-5 ani, am început să-mi spun că poate nu e așa rău nici în Australia și aș putea să rămân acolo. Și asta am și făcut.

Revista de Filosofie Analitică: Cum arăta peisajul filosofic în Australia în anii '70?

Graham Priest: Când am ajuns eu acolo, comunitatea filosofică era dominată de Smart, Armstrong... Ei sunt filosofi care au pus Australia pe hartă. Mulți filosofi buni s-au remarcat de atunci și până acum.

Recunosc că sentimentul meu, atunci când am plecat în Australia, a fost că mă duc la marginea lumii. Nu uitați că nu existau computere în acea vreme, convorbirile telefonice erau foarte scumpe, zborul din Europa în Australia dura două sau chiar trei zile. Fiind

tânăr și naiv, eram convins că Marea Britanie e centrul lumii filosofice și aveam senzația că mă duc într-o pustietate, că Australia va fi un pas înapoi pentru mine. Dar de atunci m-am maturizat și am învățat că Australia are multe lucruri bune de oferit din punct de vedere filosofic.

Revista de Filosofie Analitică: Ce diferențe vizibile erau între filosofia australiană și cea britanică?

Graham Priest: În acea vreme, Michael Dummett era foarte popular în Marea Britanie, și filosofia de la Oxford în general. Or, în Australia lumea nu era prea interesată de Dummett, așa că mi-am zis la început că oamenii de acolo sunt cam înapoiați. Dar era doar o tradiție diferită. În Australia, oameni ca Smart și Armstrong aveau o mare influență, astfel că metafizica și filosofia minții erau domeniile centrale în filosofie.

Revista de Filosofie Analitică: Ce modele filosofice aveți în tinerețe?

Graham Priest: Dat fiind că lucram cel mai mult în logică, îi citeam în primul rând pe Quine, Russell, Carnap... A fost o vreme în care credeam că tot ce s-a scris înainte de Frege ar trebui pus pe foc. Mă gândeam că tot ce se făcuse înainte de nașterea logicii moderne era perimat.

Revista de Filosofie Analitică: Cum v-ați schimbat perspectiva?

Graham Priest: Citind filosofie, pur și simplu, și interacționând cu oameni care știau mult mai multe decât mine.

Revista de Filosofie Analitică: În cartea dumneavoastră, *Dincolo de limitele gândirii*, tratați nu numai filosofi din alte epoci istorice, ci și din alte paradigme filosofice – Derrida, Heidegger, Nagārjuna. Această deschidere față de istoria filosofiei și de alte tradiții filosofice nu este prea des întâlnită în lucrările de filosofie analitică.

Graham Priest: Problema mea la începutul carierei a fost că nu aveam propriu-zis o pregătire filosofică. Nu aveam nicio concepție despre cum trebuie făcută filosofia, știam doar ce mă interesează pe mine. Apoi am început să citesc din tot felul de autori: Hume, Hegel, Marx, Heidegger, Derrida. Vroiam pur și simplu să învăț mai multă filosofie, vroiam să înțeleg de ce lumea îi considera mari filosofi. Cum spuneam, nu știam mai nimic despre istoria filosofiei.

Atunci când m-am apucat de scris cartea *Dincolo de limitele gândirii*, am dedicat un an întreg numai lecturilor din istoria filosofiei. Și cred că așa am ajuns să înțeleg importanța

istoriei filosofiei. Nu cred că poți să înțelegi semnificația unor idei dacă nu înțelegi importanța contextului în care au apărut ele. De exemplu, ca să-l înțelegi pe Kripke, trebuie să-l citești, printre alții, pe Quine. Pentru a-l înțelege pe Quine, trebuie să citești din Russell, iar pentru Russell, trebuie să-l citești pe Bradley. Ca să-l înțelegi pe Bradley, trebuie să-l citești pe Hegel, și tot așa.

De asemenea, tind să cred că viziunile celor care ignoră istoria filosofiei sunt adesea foarte limitate. Acest lucru se vede cel mai bine la tinerii doctoranzi care se ocupă de anumite chestiuni fără să cunoască istoria domeniului respectiv. Mulți oameni ajung să creadă că ideile vehiculate în prezent constituie adevărul ultim într-un anumit domeniu și că toate ideile și viziunile din trecut sunt perimate. Pe măsură ce te familiarizezi cu istoria filosofiei, începi să-ți privești într-o altă lumină propriile idei: devii conștient de faptul că lucrurile se schimbă, că ideile vin și pleacă.

Este ca și cum cineva n-ar fi ieșit niciodată din țara lui. Acel om nu poate avea niciun fel de perspectivă asupra țării lui, nu o poate compara cu nimic. După ce începi să călătorești și vezi alte țări, începi să-ți înțelegi mai bine propria țară. Eu cred că istoria filosofiei servește un scop educativ similar.

Revista de Filosofie Analitică: Credeți că Heidegger sau Derrida ar fi de acord cu modul în care le prezentați viziunile filosofice în *Dincolo de limitele gândirii*?

Graham Priest: Ce pot să spun este că eu încerc să înțeleg și să redau cu toată onestitatea ideile lor. Sigur, marea problemă cu orice mare filosof, îndeosebi cu unul "istoric", este că întotdeauna există mai multe interpretări ale gândirii lui. Oamenii nu cad de acord asupra unei anumite interpretări a sistemului lui Kant sau Hegel, de pildă. Chiar dacă eu sunt convins că ofer o interpretare bună a gândirii lui Hegel, știu prea bine că sunt oameni care cred că eu nu l-am înțeles pe Hegel. Până la urmă, una dintre caracteristicile marilor filosofi, după cum spuneam, este că ideile lor sunt deschise mai multor lecturi și interpretări. Aș putea chiar să spun că opera oricărui mare filosof trebuie să fie vagă sau indeterminată, într-un fel. Asta face ca generații după generații de cercetători să se întoarcă la opera lor și să o interpreteze într-o nouă lumină. Cred că acest lucru este valabil și pentru Heidegger și Derrida.

Revista de Filosofie Analitică: Dar, în cazul lui Heidegger sau Derrida, chestiunea nu este atât cea a divergenței interpretărilor, cât mai degrabă cât de transparent este însuși limbajul lor. Poate că asta explică și de ce numărul filosofilor analitici care încearcă să depășească clivajul dintre stilul analitic și cel continental de filosofare este foarte mic. Dumneavoastră sunteți unul dintre ei. Dar credeți că un filosof deconstructivist, de pildă, ar rezona cu o reconstrucție analitică a gândirii lui?

Graham Priest: Derrida ar trebui să fie ultimul om care să se plângă de asta. El a afirmat că textul este indeterminat și că orice lectură îi extinde textualitatea. Eu nu fac decât să particip la jocul de „extindere a *diferenței*”, care poate fi jucat într-o sumedenie de feluri.

Mulți oameni consideră că există o mare diviziune între filosofia analitică și cea continentală. În mod cert, există diferențe stilistice între ele, dar eu cred că toți filosofii se ocupă, până la urmă, cu probleme foarte apropiate: Cum ar trebui să trăim? Care este natura realității și cum o putem cunoaște? etc. Diferența nu stă atât în întrebările care sunt puse, cât în modul de a răspunde la ele. Dar astfel de diferențe au existat dintotdeauna. Stilul filosofic al lui Platon este foarte diferit de cel al lui Hume, iar acesta din urmă este foarte diferit de cel al lui Hegel și așa mai departe. Nu există un singur mod corect de a face filosofie.

Revista de Filosofie Analitică: Unul dintre lucrurile care separă tradiția analitică de cea continentală este rolul atribuit logicii formale în filosofie. Dumneavoastră conferiți logicii un rol foarte important în ceea ce scrieți, o considerați un instrument extrem de util în filosofie. Credeți că orice filosof ar trebui să folosească uneltele logicii?

Graham Priest: Hai să ne gândim de unde vine de fapt diviziunea dintre filosofia analitică și cea continentală. Nu cred că ea a apărut mai devreme de secolul XX. Nu are sens să ne întrebăm dacă Hegel a fost un filosof analitic sau continental. Ceea ce s-a întâmplat la începutul secolului XX a fost că Frege și Husserl – care erau interesați, în ultimă instanță, de aceleași probleme – au construit instrumente diferite pentru a aborda aceste probleme. Frege a inventat logica modernă, iar Husserl a inventat fenomenologia. Așa a apărut diviziunea între oamenii care s-au folosit de instrumentele lui Frege și cei care au apelat la cele ale lui Husserl. Și este adevărat că, de atunci încolo, nu prea a existat comunicare între cele două tradiții. Însă eu nu cred că putem rezolva toate problemele filosofice folosind un singur set de instrumente. Și logica, și fenomenologia ne oferă perspective profunde și fertile asupra problemelor filosofice.

Revista de Filosofie Analitică: Atunci, credeți cel puțin că orice filosof *analitic* trebuie să stăpânească și să folosească în cercetările lui uneltele logicii formale?

Graham Priest: Oricât de ciudat ar părea, cred că nici acest lucru nu este valabil. Sigur, este practic imposibil să te ocupi de filosofia limbajului sau filosofia minții, urmând tradiția analitică, fără a avea o minimă pregătire în logica formală. Dar, chiar și în perimetrul analitic, sunt o sumedenie de domenii și teme care pot fi abordate fără ajutorul logicii: estetică, filosofie politică etc. Bineînțeles, este foarte important să te poți folosi de cât mai multe instrumente în munca ta. Iar logica este unul dintre cele mai importante instrumente pe care le poți avea la dispoziție.

Revista de Filosofie Analitică: Sunteți cunoscut în lumea filosofică în primul rând ca susținător al dialetheismului, al tezei că există contradicții adevărate. Cum ați ajuns la această viziune?

Graham Priest: De la bun început, motivațiile mele au avut legătură cu fundamentele matematicii. Mă ocupam cu logica matematică și eram intrigat și fascinat de teorema lui Gödel, de semnificația ei filosofică. Cum pot exista adevăruri pe care le putem stabili ca atare, dar pe care nu le putem demonstra? Mă interesa mai ales cum putem demonstra lucruri care par să tranșează orice sistem formal. Teorema lui Gödel are, de fapt, structura unui paradox, este un fel de paradox al mincinosului. Este vorba acolo, până la urmă, despre o propoziție care afirmă despre sine că nu este adevărată. Dacă abordezi într-o manieră naivă sau intuitivă această situație, ajungi imediat la o contradicție. Într-un sistem formal consistent nu poți face asta, mișcarea intuitivă îți este interzisă. Dar, dacă ne gândim ce înseamnă în esență o demonstrație naivă sau intuitivă, ajungem să acceptăm astfel de demonstrații. Astfel, un paradox de acest fel ne împinge să acceptăm existența unor propoziții inconsistente adevărate.

Apoi, am început să mă gândesc la cum sunt posibile astfel de propoziții și să mă folosesc de cadrul formal al logicilor paraconsistente pentru a aborda multe alte paradoxuri ale autoreferinței.

Revista de Filosofie Analitică: Care au fost reacțiile în lumea filosofică la primele dumneavoastră articole pe această temă?

Graham Priest: Multor oameni pur și simplu nu le-a venit să creadă. În anii '70 nu avea cum să fie prea populară o teză care contrazicea principiul non-contradicției. Am trimis primul meu articol, intitulat „The Logic of Paradox”, la *Journal of Philosophical Logic*, care era pe atunci o revistă nou-apărută. Spre deosebire de multe din articolele pe care le-am scris de atunci încolo, acesta a fost acceptat pentru publicare. Așadar, nu pot spune că m-am lovit de ostilitate la nivel instituțional. Dar oamenii nu erau pregătiți să ia în considerare în mod serios dialetheismul. Când am ajuns în Australia, primul om pe care l-am cunoscut mai bine a fost Richard Sylvan (pe atunci se numea Richard Routley, ulterior și-a schimbat numele). Și am descoperit că Richard avea niște idei asemănătoare cu ale mele. Am început să lucrăm împreună, iar colaborarea noastră a durat până la moartea lui, în 1997. Am susținut împreună prelegeri la mai multe conferințe. La început, lucrările noastre erau criticate foarte aspru (și trebuie spus că în mediul filosofic australian oamenii sunt foarte direcți, nu se încurcă în politețuri). Dar după vreo zece ani de la primele noastre prelegeri, oamenii au început să considere că susținem cel puțin o poziție legitimă, chiar dacă nu erau de acord cu noi. Logicienii australieni au avut

întotdeauna o atitudine foarte deschisă: spune-ne ce crezi, spune-ne de ce crezi asta și hai să ne gândim împreună dacă e așa sau nu. În Statele Unite sau Marea Britanie, nu pot spune că m-am întâlnit cu aceeași atitudine. În orice caz, a trebuit să ne luptăm timp de mulți ani ca dialetheismul să fie considerat măcar o poziție credibilă, demnă de discutat, în America, Marea Britanie și Europa continentală. Într-un anumit sens, încă mai fac asta și azi. Totuși, europenii au fost de la început mai deschiși față de dialetheism, și asta datorită influenței lui Hegel, cred eu. În Marea Britanie și S.U.A., lucrurile se schimbă treptat. În prezent, există acolo mulți filosofi care, deși nu acceptă dialetheismul, îl consideră o poziție coerentă, în sprijinul căreia pot fi aduse anumite argumente și care trebuie discutată. David Lewis a fost printre primii. Mark Sainsbury a dedicat dialetheismului un capitol întreg în cartea lui despre paradoxuri. Există, deci, logicieni la cel mai înalt nivel care consideră dialetheismul o viziune demnă de a fi discutată. Totuși, dacă te duci în multe universități americane, vei întâlni oameni care încă mai consideră dialetheismul o teorie nebunească, ce nici măcar nu poate fi luată în serios. De-a lungul anilor, am descoperit că cel mai bun mod de a-i convinge pe oameni să îmi ia în serios ideile a fost să discut cu ei față în față. Cred că discuțiile pe care le-am avut în toți acești ani cu oameni din toată lumea au contribuit mai mult la popularizarea viziunii mele decât articolele publicate în reviste academice.

Revista de Filosofie Analitică: Credeți că dialetheismul pe care îl susțineți a contribuit în vreun fel la atitudinea de deschidere pe care o manifestați față de filosofi non-analitici (continentali, asiatici)?

Graham Priest: E adevărat că, în multe cazuri, am citit dintr-un anumit filosof pentru că scrierile lui aveau legătură cu chestiunile care mă interesau pe mine, cum ar fi dialetheismul. Până la urmă însă, te apleci asupra unui anumit filosof pentru ceea ce are el de oferit în sine. Există mulți filosofi care mă fascinează și care nu au scris nimic despre contradicții.

Ceea ce m-a învățat experiența mea cu dialetheismul este că există viziuni interesante și profunde care nu cadrează cu "ortodoxia" filosofică de la un anumit moment. Așa că nu mă interesează prea mult care e viziunea "ortodoxă" când vine vorba de un anumit filosof. Cel mai bun exemplu este Derrida, despre care mulți colegi de-ai mei spun: "asta nu e filosofie, e o aiureală". Eu încerc să mă apropiez de un astfel de filosof fără prejudecăți, încercând să înțeleg singur ce îmi poate spune și ce pot învăța de la el.

Revista de Filosofie Analitică: Cum v-ați apropiat de filosofia indiană, care este privită de mulți oameni din lumea academică de limbă engleză ca o ciudățenie exotică, ca "misticism"?

Graham Priest: Cred că se poate spune că, până de curând, întreaga filosofie asiatică a fost privită cu dispreț sau amuzament în comunitățile filosofice occidentale: "asta nu e filosofie, e misticism". Trebuie să recunosc că și eu aveam cam aceleași prejudecăți atunci când am început să studiez filosofi asiatici. Este adevărat că multe filosofii asiatice sunt angajate, într-un sens sau altul, într-o viziune religioasă. Să nu uităm că Asia nu a trecut printr-o revoluție științifică, așa cum am trecut noi. În Occident, revoluția științifică a împins religia spre periferia filosofiei. În culturile asiatice acest lucru nu s-a întâmplat. Dar asta nu înseamnă că nu există filosofie valoroasă și acolo, în aceeași măsură în care filosofia medievală din Europa, care era centrată în jurul religiei, este considerată valoroasă. Mai mult, în filosofii asiatice există doctrine metafizice, epistemologice, politice demne de luat în seamă, care sunt practic independente de fundalul religios.

În ce privește misticismul... ce înțelegem prin misticism? Viziunea că există aspecte ale realității la care avem acces numai prin experiență directă, pe care nu le putem articula. Astfel de idei pot fi întâlnite în multe filosofii asiatice, dar și în filosofii apusene. Să ne gândim numai la lucrările târzii ale lui Heidegger... Sau, și mai bine, la Wittgenstein, la ultima propoziție din *Tractatus*. Prezența misticismului nu este suficientă pentru a descalifica o viziune filosofică, nu înseamnă că ea nu merită studiată. Ea poate foarte bine să conțină și altceva în afară de misticism. A expedia filosofia asiatică în genere ca „misticism” înseamnă a nu înțelege natura propriilor noastre tradiții filosofice din Occident. Pentru a spune că ideile cuiva nu pot fi numite filosofie, trebuie ca acel om să facă din susținerea lor o pură profesiune de credință. Asta fac, printre alții, creștinii. Însă textele filosofice asiatice sunt bogate în argumente și dispute, la fel de bogate ca și textele din filosofia apuseană.

Dacă vrei să citești texte de filosofie indiană, sigur că trebuie să te obișnuiești cu un stil nou, să înțelegi că provin dintr-o cultură foarte diferită, dar același lucru este valabil și pentru filosofia greacă veche. E un gard pe care trebuie să-l sari. Dar apoi îți dai seama că oamenii aceia erau angajați și ei în discuții despre natura realității, despre ce înseamnă să duci o viață bună, despre cum putem cunoaște, și au adus argumente pentru tezele lor, la fel ca raționaliștii, empiriștii sau utilitariștii noștri.

Revista de Filosofie Analitică: Interesul pentru filosofia asiatică v-a influențat în vreun fel modul de viață?

Graham Priest: (râde) Încă nu.

Revista de Filosofie Analitică: Vă întreb asta pentru că știu că sunteți un practicant al artelor marțiale.

Graham Priest: Am început să practic artele marțiale cu mult timp înainte de a studia filosofia asiatică. Există, ce-i drept, anumite conexiuni între artele marțiale și unele filosofii asiatice, îndeosebi din China și Japonia. Și este adevărat că, atunci când am început să studiez budismul, unul dintre lucrurile care mă interesau era relația dintre budism și artele marțiale. La multe întrebări încă nu am găsit răspunsul.

Revista de Filosofie Analitică: Cum vedeți viitorul filosofiei, ținând cont de ascensiunea naturalismului în ultimele decenii, și cum vă vedeți propriul viitor în filosofie?

Graham Priest: Este foarte greu să prezicem care va fi viitorul filosofiei. Pentru a ne da seama de asta, să ne gândim cum arăta lumea filosofică în urmă cu o sută de ani: în cele mai multe țări anglo-saxone, filosofii dominante erau hegelianismul și kantianismul; "On Denoting" de-abia fusese publicat, dar aproape nimeni nu credea că ce scrie acolo este filosofie. Dacă ne plasăm în timp în 1908, ne dăm seama că n-am fi avut nicio șansă să prezicem ceea ce avea să se întâmple în filosofie. Cred că suntem în aceeași situație și în ziua de azi. Se mai adaugă și faptul că, în prezent, lumea filosofică pare mai fragmentată decât oricând. Este imposibil să prezicem ce va ieși de aici. Un lucru de care sunt convins este că filosofia asiatică va începe să fie luată mult mai în serios de oamenii din Occident. Aș fi foarte surprins dacă filosofia asiatică n-ar juca un rol semnificativ în evoluția filosofiei occidentale în următorii 30-40 de ani.

În ce privește naturalismul, eu nu mi-aș face prea multe griji. În primul rând, există tradiții filosofice, precum fenomenologia, care nu au fost afectate deloc de ascensiunea naturalismului. În al doilea rând, există în interiorul filosofiei analitice domenii de cercetare despre care nu se poate spune că sunt marcate de naturalism: estetica, filosofia politică etc. Aș spune chiar că naturalismul a început să-și piardă din forță în ultimul timp; s-ar putea ca anii '60-'70 să fi reprezentat perioada lui de glorie. Asta nu înseamnă că n-am învățat multe din naturalism. Mulți filosofi, printre care mă număr și eu, se consideră naturaliști în chestiunile legate de filosofia minții, fără ca asta să implice că ei sunt naturaliști în orice domeniu. De exemplu, naturalismul în filosofia matematicii nu a fost niciodată o poziție prea atractivă. Eu cred că naturalismul face parte, pur și simplu, din peisajul foarte divers al filosofiei contemporane și s-a dovedit foarte util în multe cercetări filosofice, dar nu și în altele.

Cât despre mine, plănuiesc să public în câțiva ani o nouă carte, despre natura unității. Poate că nu sună prea incitant, dar există o tradiție filosofică foarte bogată, care acoperă atât filosofia occidentală, cât și pe cea răsăriteană, centrată în jurul întrebării: ce face ca un lucru să fie unul, și nu mai multe? De exemplu, Frege și Russell au încercat să înțeleagă ce anume face o propoziție să fie unitară, și nu o simplă conjuncție sau alăturare de elemente disparate. O altă întrebare perenă în filosofie este cum poate realitatea să fie una, dacă este alcătuită dintr-o pluralitate de lucruri unitare. Iar eu vreau să scriu o carte

despre toate aceste chestiuni, care va fi asemănătoare în unele privințe cu *Dincolo de limitele gândirii*: intenționez să parcurg istoria filosofică a acestei problematice și să propun o viziune filosofică proprie, bazată pe o structură logică unică. Bineînțeles, teoria mea va fi paraconsistentă.

A consemnat **Camil Golub**